

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра конституційного,
адміністративного та фінансового права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Господарське право»

на тему:

„Правовий статус виробничого кооперативу”

Студентки 3 курсу ПР - 32 групи

Галузь знань 0304 «Право»

Напрямок підготовки 6.030401

«Правознавство»

Бродяк Л.І.

Керівник: д.ю.н., проф. Гречанюк С.К.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS __

Члени комісії

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

ТЕРНОПІЛЬ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ.....	5
1.1 Поняття та ознаки виробничого кооперативу.....	5
1.2 Членство у виробничому кооперативі. Права та обов'язки члена кооперативу.....	10
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ.....	15
2.1 Порядок створення та реєстрація кооперативу.....	15
2.2 Органи управління виробничого кооперативу.....	18
2.3 Майно кооперативу та джерела його формування.....	23
РОЗДІЛ 3 ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ.....	27
ВИСНОВОК.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31

ВСТУП

Актуальність теми: Розвиток українського суспільства характеризується різноманітністю форм підприємницької діяльності, у том числі такої організаційно-правової форми, як виробничий кооператив. Вони є ланкою єдиного економічного комплексу країни і рівні з іншими учасниками господарської та підприємницької діяльності.

Як форма об'єднання господарської діяльності фізичних осіб виробничі кооперативи набули значного поширення в країнах світу, а на території сучасної України були відомі ще з XIX ст. Насьогодні законодавчу базу функціонуванню виробничих кооперативів складають Цивільний та Господарський кодекси України, Закони України «Про кооперацію» і «Про сільськогосподарську кооперацію», інші нормативні акти в яких визначені правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування кооперації в Україні.

Зазначимо, що кооперація привертає увагу потенційних учасників не тільки можливістю реалізації індивідуальних економічних інтересів, а й тією формою, у якій це відбувається. Демократична атмосфера кооперативного руху, яка виявляється у його відкритості, повній особистій економічній незалежності його учасників, рівності у формуванні прийнятті управлінських рішень, можливості здійснювати контроль за діяльністю своєї організації, справедливих формах фінансування і розподілення доходів, є невід'ємною специфікою кооперативної форми ділового співробітництва. Звідси випливає, що виробнича кооперація здатна позитивно впливати на економічні процеси в Україні.

Дослідженню особливостей виробничих кооперативів присвячено роботи О. В. Гафурова, Н. С. Гавриш, І. І. Каракаш, В. І. Семчик, А. М. Статівка, Н. І. Титова, В. Ю. Уркевич, В. І. Федорович. Проте слід зазначити, що наразі практично відсутні монографічні дослідження цієї організаційно-правової форми юридичних осіб у приватному праві.

Метою роботи є визначення правового статусу виробничого кооперативу.

Завданнями є:

- охарактеризувати дефініції виробничого кооперативу та виділити його основні ознаки;
- проаналізувати особливості членства у виробничому кооперативі, права та обов'язки його членів;
- розкрити порядок створення та реєстрації кооперативу;
- розглянути повноваження органів управління виробничим кооперативом;
- визначити статус майна кооперативу та джерела його формування;
- схарактеризувати особливості припинення діяльності виробничого кооперативу.

Об'єктом дослідження є відносини, пов'язані з господарсько-правовим регулюванням діяльності виробничих кооперативів.

Предметом дослідження є порядок створення, діяльності та припинення виробничого кооперативу за законодавством України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що роботу можна буде використати для подальших наукових пошуків вдосконалення чинного законодавства про виробничу кооперацію.

В процесі написання роботи були використані чинні нормативно правові акти, наукова та навчальна література, а також періодичні видання, що розкривають мету та завдання теми.

Курсова робота складається з вступу, трьох взаємопов'язаних між собою розділів та висновку. В кінці роботи наводиться список використаних джерел. Курсова робота розміщена на 32 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ

1.1 Поняття та ознаки виробничого кооперативу

Термін «кооператив» походить від лат. «cooperation» - співробітництво і, як тлумачить сучасний економічний словник, означає підприємство, організацію, створені шляхом добровільного об'єднання осіб на пайовій основі для здійснення підприємницької діяльності [6, 123].

У літературі відмічається, що кооператив, як форма господарювання, покликаний, перш за все, працювати з кінцевими споживачами, не містить організаційних резервів для створення виробництва глибокої переробки чи з високою часткою доданої вартості, його капіталізація, як правило, набагато перевищує суму пайових внесків членів кооперативу. Отже, виробничий кооператив переважно є суб'єктом господарювання малого чи середнього розміру, хоча на практиці можуть бути і винятки [7, 376].

Сьогодні визначення терміну «виробничий кооператив» міститься в Господарському і Цивільному кодексах України (далі ГК і ЦК України відповідно), а також у Законі України «Про кооперацію».

Так, відповідно до ст.95 ГК України, виробничим кооперативом визнається добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі й об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством і розподілі доходів між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності[1, 4].

Стаття 163 ЦК України визначає виробничий кооператив як добровільне об'єднання громадян на засадах членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх трудовій участі об'єднанні його членами майнових пайових внесків [2, 4].

Відповідно до ст.2 Закону України «Про кооперацію», виробничий кооператив - це кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб

для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку [3, 1].

На підставі аналізу цих визначень можна, по-перше, відмітити принципову відмінність формулювання, що міститься у Законі України «Про кооперацію» - утворюється «з метою отримання прибутку», а також виділити як спільні ознаки, притаманні всім визначенням, так і певні особливості.

Спільні ознаки цих нормативних актів такі: «об'єднання громадян (фізичних осіб)»; «обов'язкова трудова участь»; «спільна виробнича або інша господарська діяльність». Крім того, ГК і ЦК України виділяють ще: об'єднання на підставі членства та майнових пайових внесків. Особливість дефініції, що міститься у ГК України, полягає ще й у тому, що вона містить такі ознаки, як «участь в управлінні підприємством» та «розподіл доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності» [7, 376-377].

З огляду на предмет дослідження, вважаємо за потрібне розглянути різні наукові підходи до визначення поняття «виробничий кооператив».

О. М. Вінник зазначає, що виробничий кооператив - це господарська організація корпоративного типу, яка утворюється та добровільних засадах громадянами для спільного здійснення господарської (виробничої) діяльності з метою отримання доходу і діє на підставі статуту, на засадах членства, обов'язкової трудової участі в його діяльності, самоуправління та самофінансування [4, 183].

В. О. Коверзнев зазначає, що виробничий кооператив є статутним суб'єктом господарювання, що зумовлено, насамперед, обмеженою відповідальністю членів кооперативу за його зобов'язаннями, а також спеціальною правоздатністю як юридичної особи, спроможної вступати у господарські правовідносини самостійно, у тому числі стосовно членів кооперативу. Автор підкреслює, що оскільки законом не встановлено вимог до мінімального розміру статутного (пайового) капіталу кооперативу чи інших гарантій прав кредиторів та майнових вкладників, кооператив є вигідною структурою для організації ризикових підприємств, що потребують невеликих

вкладень. З огляду на те, що ця організаційно-правова форма господарювання не є популярною серед населення, В. О. Коверзнев вважає вкрай необхідним правовими засобами стимулювати розвиток виробничих кооперативів в країні, зокрема шляхом усунення колізій в діючому законодавстві, що виникли у зв'язку з врегулюванням засад їх діяльності, приведенням поточного законодавства про виробничу кооперацію до єдиного підґрунтя [7, 376].

І. Похиленко відзначає, що виробничий кооператив є унікальною організаційно-правовою формою підприємницької діяльності; ця унікальність полягає у тому, що виробничий кооператив органічно поєднує в собі такий обсяг прав, свобод та інтересів громадянина, який не властивий ніякій іншій організаційно-правовій формі підприємництва; він одночасно є формою реалізації громадянином наступних конституційних прав: права на об'єднання; права на вільне використання свого майна для підприємницької діяльності; права володіти, користуватися й розпоряджатися майном спільно з іншими особами; права на вільне використання своїх здібностей для підприємницької діяльності; права на працю, свободу вибору роду діяльності професії [10, 89]

Виробничі кооперативи створюються та здійснюють свою діяльність за такими принципами, закріпленими у ст. 96 ГК України.

Сутність цих принципів, зокрема, полягає в наступному:

- добровільність членства громадян у кооперативі та вільний вихід з нього - це принцип, який включає як право громадян добровільно об'єднуватися у виробничі кооперативи, так і право члена виробничого кооперативу на вільний вихід із кооперативу з виплатою йому вартості паю або одержанням його в натурі шляхом видачі майна, пропорційного розміру паю, а також право члена виробничого кооперативу передати свій пай чи його частину іншому членові кооперативу, якщо інше не встановлено статутом кооперативу чи законом;

- принцип особистої трудової участі членів кооперативу у діяльності підприємства є неодмінною умовою членства у виробничому кооперативі і полягає у безпосередній участі члена кооперативу в його виробничо-господарській діяльності (за винятком асоційованих членів, які можуть існувати у

сільськогосподарських виробничих кооперативах); припинення трудової участі в діяльності виробничого кооперативу є підставою для припинення членства в кооперативі;

- відкритість і доступність членства для тих, хто визнає статут кооперативу, бажає брати участь у його діяльності на умовах, встановлених статутом кооперативу, - це принцип, який полягає не тільки в можливості реалізації права громадян на створення виробничого кооперативу, але й їх права на вступ до існуючого виробничого кооперативу на підставі письмової заяви громадянина і рішення правління (голови) кооперативу про прийняття у члени кооперативу, яке підлягає затвердженню загальними зборами, та за умови здійснення особою вступного та пайового внесків в порядку, визначеному статутом виробничого кооперативу;

- демократичний характер управління кооперативом, рівні права членів кооперативу при прийнятті рішень - як принцип діяльності виробничого кооперативу забезпечуються завдяки здійсненню управління ним на основі самоврядування, гласності та участі членів кооперативу у вирішенні питань його діяльності, а також завдяки наявності розгалуженої системи представницьких органів управління виробничого кооперативу, кожен з яких, за винятком виконавчого директора (який є найманим працівником), складається з членів кооперативу. Вищим органом управління виробничого кооперативу є загальні збори членів кооперативу. До органів управління кооперативу належать правління (голова) кооперативу та ревізійна комісія (ревізор) кооперативу, а в передбачених законом та/або статутом випадках ще й спостережна рада кооперативу;

- розподіл доходу між членами кооперативу відповідно до їх трудової та майнової участі в діяльності кооперативу - це принцип, який закріплює право членів кооперативного підприємства на так звані кооперативні виплати та виплати на паї, тобто на частину чистого прибутку (після сплати податків та формування передбачених законом і статутом фондів) виробничого кооперативу, що розподіляється між його членами з урахуванням їх трудової та іншої участі в

діяльності кооперативу і за рішенням загальних зборів членів кооперативу виплачується у грошовій формі, товарами, цінними паперами тощо;

- контроль членів кооперативу за його роботою в порядку, визначеному статутом, полягає як у підзвітності решти органів управління кооперативом вищому органу - загальним зборам членів кооперативу, так і в самостійному здійсненні окремими органами (зокрема, ревізійною комісією) контрольних функцій за фінансово-господарською діяльністю кооперативу [8, 158].

Відповідно до ч. 2 та 3 ст. 95 ГК України виробничі кооперативи можуть здійснювати виробничу, переробну, заготівельно-збутову, постачальницьку, сервісну і будь-яку іншу підприємницьку діяльність, не заборонену законом. Виробничий кооператив є юридичною особою і діє на основі статуту [1, 4].

1.2 Членство у виробничому кооперативі. Права та обов'язки члена кооперативу

Як зазначає В. О. Коверзнев, виробничий кооператив по своїй суті, є втіленням ідей про самоуправління працівників. Саме організаційно-правова форма кооперативу найбільшою мірою сприяє підвищенню ролі людини в процесі виробництва - основному напрямку сучасних форм і методів управління, в центрі уваги яких знаходиться людина як центр виробництва. Творчаактивність працівника, його зацікавленість у результатах праці є нині однією з головних умов розвитку й процвітання компаній у конкурентному світі. При цьому режим підприємницької діяльності повинен бути підпорядкований не тільки отриманню найбільшого прибутку, але й задоволенню суспільних інтересів, загальному добробуту. У зв'язку із цим варто помітити, що виробничі кооперативи як ніхто інший вписуються в рамки цих вимог соціалізації економіки. Пояснюється це тим, що виробничий кооператив являє собою кооперативну форму господарювання із соціальною спрямованістю, причому, з огляду насучаснісоціально-економічні тенденції, оптимальну форму господарювання [7, 381-382]. Тому розглянемо хто може бути членом кооперативу, а також їхні права та обов'язки.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про кооперацію» Членами кооперативу можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, юридичні особи України та іноземних держав, що діють через своїх представників, які внесли вступний внесок та пай у розмірах, визначених статутом кооперативу, додержуються вимог статуту і користуються правом ухвального голосу. Членом кооперативу може бути фізична особа, яка досягла 16-річного віку і виявила бажання брати участь у його діяльності.

Кооператив зобов'язаний вести облік своїх членів та видати кожному з них посвідчення про членство [3, 1].

Вступ до виробничого кооперативу здійснюється на підставі письмової заяви громадянина. Член кооперативу робить вступний та пайовий внески в

порядку, визначеному статутом виробничого кооперативу.

Вступний внесок - це грошовий чи інший майновий неповоротний внесок, який зобов'язанасплатити особа у разі вступу до кооперативної організації.

Пайовий внесок - це майновий поворотний внесок члена кооперативу у створення та розвиток кооперативу, який здійснюється шляхом передачі кооперативу майна, в тому числі грошей, майнових прав, а також земельної ділянки.

Рішення правління (голови) кооперативу про прийняття у члени кооперативу підлягає затвердженню загальними зборами. Порядок прийняття такого рішення та його затвердження визначається статутом виробничого кооперативу [8, 159].

Ст. 12 Закону України основними правами члена кооперативу визначає такі:

- участь в господарській діяльності кооперативу, а також в управлінні кооперативом, право голосу на його загальних зборах, право обирати і бути обраним в органи управління;

- користування послугами кооперативу;

- одержання кооперативних виплат та виплат на паї;

- одержання паю у разі виходу з кооперативу в порядку і в строки, визначені його статутом;

- право вносити пропозиції щодо поліпшення роботи кооперативу, усунення недоліків у роботі його органів управління та посадових осіб;

- право звертатися до органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу, посадових осіб кооперативу із запитами, пов'язаними з членством у кооперативі, діяльністю кооперативу та його посадових осіб, одержувати письмові відповіді на свої запити.

Основними обов'язками члена кооперативу є:

- додержання статуту кооперативу;

- виконання рішень органів управління кооперативу та органів контролю за діяльністю кооперативу;

- виконання своїх зобов'язань перед кооперативом;
- сплата визначених статутом кооперативу внесків [3, 1].

Відповідно до ч. 4 ст. 98 ГК України членство у виробничому кооперативі припиняється у разі:

- добровільного виходу з кооперативу;
- припинення трудової участі в діяльності кооперативу;
- виключення з кооперативу у випадках і в порядку, визначених статутом;
- незатвердження загальними зборами членів кооперативу рішення правління (голови) про прийняття до кооперативу;
- смерті члена кооперативу [1, 4].

Поряд з цим ст. 13 Закону України «Про кооперацію» крім наведених в ч. 4 ст. 98 ГК України передбачає додатково наступні підстави припинення членства у кооперативах у разі: несплати внесків у порядку, визначеному статутом кооперативу, припинення діяльності кооперативу [3, 1].

Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 166 ЦК України членство у виробничому кооперативі може припинятися у зв'язку з повною передачею членом кооперативу свого паю іншому членові кооперативу [2, 4].

Розглянемо детальніше порядок та майнові наслідки припинення членства у виробничому кооперативі.

Отож, член виробничого кооперативу має право на добровільний вихід із кооперативу. У цьому разі йому виплачується вартість паю або видається майно, пропорційне розміру його паю, а також здійснюються виплати, встановлені статутом кооперативу.

До добровільного виходу із кооперативу можна прирівняти повну передачу членом виробничого кооперативу свого паю іншому членові кооперативу, яка допускається, якщо інше не встановлено статутом кооперативу і законом. При цьому про припинення членства у виробничому кооперативі йдеться лише у випадку передачі паю повністю, а не його частини. У разі передання паю інші члени кооперативу користуються переважним правом купівлі такого паю. Відчуження його особі, яка не є членом виробничого кооперативу, допускається

лише за згодою кооперативу. Порядок відчуження паю чи його частини іншому членові кооперативу або третій особі встановлюється статутом кооперативу і законом.

Член виробничого кооперативу може бути також виключений із кооперативу за рішенням загальних зборів у разі невиконання чи неналежного виконання обов'язків, покладених на нього статутом кооперативу, а також в інших випадках, встановлених статутом кооперативу і законом.

Наступною підставою припинення членства в кооперативі є припинення трудової участі в діяльності кооперативу. Відповідно до ч. 1 ст. 34 Закону України «Про кооперацію» трудові відносини в кооперативних організаціях регулюються названим Законом, законодавством про працю, статутами кооперативних організацій та правилами їх внутрішнього розпорядку. Отже, припинення трудових відносин між членом виробничого кооперативу та кооперативним підприємством може здійснюватися лише з підстав, передбачених Кодексом законів про працю України, з урахуванням особливостей, передбачених статутом кооперативу.

Майновим наслідком виходу або виключення члена виробничого кооперативу є виникнення у нього права на одержання паю та інших виплат, встановлених статутом кооперативу. Видача паю, виплата його вартості та інші виплати членові кооперативу, що виходить або виключений з нього, здійснюються у порядку, встановленому статутом кооперативу і законом. Так, відповідно до ч. 3 ст. 21 Закону України «Про кооперацію» передбачено, що в разі виходу або виключення з кооперативу фізична особа має право на одержання своєї загальної частки натурою, грошми або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки - у натурі. Строк та інші умови одержання членом кооперативу своєї загальної частки встановлюються статутом кооперативу, однак не може перевищувати двох років, що обчислюються починаючи з 1 січня року, в якому член кооперативу вийшов, або був виключений з нього.

Членство у виробничому кооперативі припиняється також у

разі смерті члена виробничого кооперативу. Спадкоємці такого члена кооперативу за рішенням загальних зборів можуть бути прийняті у члени кооперативу, якщо інше не встановлено статутом кооперативу. В разі відмови прийняти спадкоємців у члени кооперативу кооператив виплачує спадкоємцям вартість паю померлого члена кооперативу в порядку, передбаченому для добровільного виходу [8, 160].

Припинення діяльності кооперативу також розглядається законодавцем як підстава припинення членства в ньому. Детальніше про цю підставу буде йтися у розділі 3 роботи.

Підставою припинення членства у виробничому кооперативі є також незатвердження загальними зборами членів кооперативу рішення правління (голови) про прийняття до кооперативу. Деякі науковці вказують, що дану підставу краще розглядати як випадок ненабуття, а ніж припинення, особою такого членства, оскільки в даному випадку громадянин, який виявив бажання і намір вступу до виробничого кооперативу взагалі не набуває статусу члена кооперативу. Процедура вступу до кооперативу передбачає певну послідовність юридичних фактів, зокрема подання письмової заяви про вступ до кооперативу, внесення заявником вступного внеску і паю в порядку та розмірах, визначених його статутом, прийняття рішення правління чи голови кооперативу про прийняття до кооперативу і затвердження рішення загальними зборами членів кооперативу. Лише наявність повного юридичного складу викликає виникнення у особи статусу члена кооперативу, а отже, незатвердження загальними зборами членів кооперативу рішення правління (голови) про прийняття до кооперативу, а так само несплата як діючими членами, так і претендентами на членство в кооперативі внесків у порядку, визначеному його статутом, тягне засобою припинення членства в кооперативному підприємстві [8, 160].

Виключення з виробничого кооперативу (звільнення члена кооперативу з кооперативного підприємства) може бути оскаржено до суду (ч. 6 ст. 98 ГК України) [1, 4].

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ

2.1 Порядок створення та реєстрація кооперативу

Відповідно до ч. 2 ст. 7 ГК України та ст. 7 Закону України «Про кооперацію» рішення про створення кооперативу приймається його установчими зборами і оформляється протоколом, який підписують головуючий та секретар зборів. У протоколі зазначаються фізичні особи, які брали участь в установчих зборах, зокрема: - прізвище, ім'я та по батькові, паспортні дані (для осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні, - дані документа, який його замінює). Дані про фізичну особу засвідчуються її особистим підписом [1; 3].

Набуття виробничим кооперативом статусу юридичної особи як самостійного суб'єкта права, наділеного цивільною та господарською правоздатністю і дієздатністю, безпосередньо пов'язане з моментом його державної реєстрації, яка здійснюється на загальних підставах відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців» від 15.05.2003 р. Державна реєстрація виробничого кооперативу полягає в засвідченні факту його створення як юридичної особи шляхом перевірки комплектності установчих та інших документів, які подаються державному реєстратору, повноти відомостей, що вказані в реєстраційній картці; перевірки документів, які подаються державному реєстратору, на відповідність закону та відсутність підстав для відмови у проведенні державної реєстрації. Завершальним у процедурі державної реєстрації є внесення відомостей про виробничий кооператив до Єдиного державного реєстру юридичних осіб; оформлення і видача свідоцтва про державну реєстрацію та виписки з Єдиного державного реєстру. Ст. ст. 26 та 43 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців» передбачена також передача державним реєстратором відомостей про державну реєстрацію юридичної особи

до органів статистики, Державної податкової служби, Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування, що є підставою для взяття виробничого кооперативу на облік цими органами [8, 161].

Діяльність виробничого кооперативу здійснюється лише на підставі статуту як єдиного обов'язкового установчого документа кооперативного підприємства. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про кооперацію», ч. 2 ст. 164 ЦК України статут виробничого кооперативу має містити такі відомості:

- найменування кооперативу, його тип та місцезнаходження;
- метастворення кооперативу і вичерпний перелік видів його діяльності;
- склад його засновників; умови і порядок вступу до кооперативу та виходу чи виключення з нього;
- права і обов'язки членів та асоційованих членів кооперативу;
- порядок внесення змін до статуту кооперативу;
- порядок встановлення розмірів ісплати внесків та паїв членами кооперативу та відповідальність за порушення зобов'язань щодо їх сплати;
- форми участі членів кооперативу в його діяльності;
- порядок формування, склад і компетенція органів управління та органів контролю кооперативу;
- порядок прийняття ними рішень, у тому числі з питань, рішення з яких приймається одногосно чи кваліфікованою більшістю голосів членів кооперативу, які беруть участь у загальних зборах;
- порядок формування, використання та розпорядження майном кооперативу;
- порядок розподілу його доходу та покриття збитків;
- порядок обліку і звітності у кооперативі;
- порядок реорганізації і ліквідації кооперативу та вирішення пов'язаних з цим майнових питань;
- порядок скликання загальних зборів;
- умови і порядок повернення паю [2; 3]

Статут може містити й інші пов'язані з особливостями

діяльності кооперативу положення, що не суперечать законодавству.

Додаткові вимоги закон висуває до змісту статуту сільськогосподарського виробничого кооперативу, де додатково також повинні визначати: форми трудової участі та оплати праці членів кооперативу; співвідношення між кооперативними виплатами і виплатами на паї, а також інші положення, пов'язані зі специфікою діяльності кооперативу, якщо вони не суперечать чинному законодавству.

Відсутність у статуті будь-яких з обов'язкових відомостей тягне засобою відмову в державній реєстрації з підстав невідповідності установчих документів вимогам, передбаченим законом [8, 162].

Закон вимагає, щоб кожна юридична особа мала найменування, яке індивідуалізує її від інших юридичних осіб. Відповідно до ст. 90 ЦК України найменування юридичної особи обов'язково повинно містити інформацію про її організаційно-правову форму: вказується в її установчих документах і вноситься до єдиного державного реєстру. Юридична особа не має права використовувати найменування іншої юридичної особи [2, 4].

Спеціальною вимогою до найменування виробничого кооперативу є неодмінна наявність у ньому слів «виробничий кооператив» або «кооперативне підприємство», що свідчать про його організаційно-правову форму [1, 4].

2.2 Органи управління виробничого кооперативу

Законодавець у ст. 101 ГК України передбачив, що управління виробничим кооперативом здійснюється на основі самоврядування, гласності, участі його членів у вирішенні питань діяльності кооперативу. Вищим органом управління виробничого кооперативу є загальні збори членів кооперативу. До органів управління кооперативу належать правління (голова) кооперативу та ревізійна комісія (ревізор) кооперативу. Статутом виробничого кооперативу може бути передбачено спостережну раду кооперативу. Члени ревізійної комісії (ревізор) кооперативу не можуть бути членами його правління (головою кооперативу) чи спостережної ради [1, 4].

До компетенції загальних зборів членів кооперативу належить:

- затвердження статуту кооперативу та внесення до нього змін, прийняття інших рішень, що стосуються діяльності кооперативу;
- утворення органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу, інших органів кооперативу;
- заслуховування звітів його органів управління і органів контролю;
- затвердження порядку розподілу доходу кооперативу;
- визначення розмірів вступного і членського внесків та паїв;
- визначення розмірів, порядку формування та використання фондів кооперативу;
- визначення розмірів оплати праці голови правління, голови ревізійної комісії (ревізора), а також кошторису на утримання апарату органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу;
- затвердження річного звіту і балансу кооперативу;
- затвердження рішення правління або голови правління про прийняття нових членів та припинення членства;
- прийняття рішень щодо володіння, користування та розпорядження майном;
- утворення спеціальних комісій із залученням як консультантів найманих

працівників;

- прийняття рішень про вступ кооперативу до кооперативних об'єднань;
- прийняття рішень про реорганізацію або ліквідацію кооперативу.

Рішенням загальних зборів членів кооперативу до компетенції загальних зборів можуть бути віднесені інші питання діяльності кооперативу.

Чергові загальні збори членів кооперативу скликаються правлінням або головою кооперативу у разі потреби, але не рідше одного разу на рік. Про дату, місце, час проведення та порядок денний загальних зборів члени кооперативу повинні бути повідомлені не пізніше ніж за 10 днів до визначеного строку їх проведення [3, 1].

Позачергові загальні збори членів кооперативу скликаються на вимогу:

- не менше третини його членів;
- спостережної ради;
- ревізійної комісії (ревізора);
- органу управління кооперативного об'єднання, членом якого він є.

Позачергові загальні збори членів кооперативу повинні бути скликані протягом 20 днів з дня надходження такої вимоги. У разі незабезпечення правлінням (головою) кооперативу скликання позачергових загальних зборів вони можуть бути скликані особами, які вимагали їх скликання, протягом наступних 20 днів [11, 125].

У разі коли з організаційних причин (через територіальне розміщення чи значну чисельність членів кооперативу) проведення загальних зборів членів кооперативу неможливе, статутом кооперативу може бути передбачено скликання зборів уповноважених кооперативу. Кількість членів кооперативу, які мають право делегувати уповноважених, та порядок делегування уповноважених для участі у зборах уповноважених визначаються статутом кооперативу.

Загальні збори членів кооперативу правомочні вирішувати питання, якщо на них присутні більше половини його членів, а збори уповноважених - за наявності не менше двох третин уповноважених.

Кожний член кооперативу чи уповноважений кооперативу має один голос,

іце право не може бути передано іншій особі.

Рішення загальних зборів членів (зборів уповноважених) кооперативу про прийняття, внесення змін до статуту, вступ до кооперативного об'єднання або вихід з нього та про реорганізацію або ліквідацію кооперативу вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менш як 75 відсотків членів кооперативу, присутніх на загальних зборах кооперативу. З інших питань рішення приймаються простою більшістю голосів членів (уповноважених) кооперативу, присутніх на його загальних зборах. Рішення загальних зборів членів (зборів уповноважених) кооперативу приймаються відповідно до його статуту відкритим або таємним голосуванням [3, 1].

Відповідно до ст. 103 ГК України правління виробничого кооперативу створюється у кооперативі, до складу якого входить не менше десяти членів.

Правління кооперативу:

- розробляє і вносить на затвердження загальних зборів напрями розвитку кооперативу;
- скликає загальні збори членів кооперативу і контролює виконання прийнятих ними рішень;
- вносить на затвердження загальних зборів рішення про прийняття до кооперативу нових членів та припинення членства;
- забезпечує збереження майна кооперативу;
- організовує проведення незалежних аудиторських перевірок діяльності кооперативу;
- вирішує питання навчання членів кооперативу, співробітництва з вітчизняними та іноземними організаціями;
- делегує виконавчому директору кооперативу право на прийняття відповідних рішень з питань компетенції правління, якщо це передбачено статутом кооперативу;
- вирішує інші питання діяльності кооперативу.

Правління очолює голова кооперативу, який обирається загальними зборами членів виробничого кооперативу. Функції голови кооперативу і порядок

його відкликання визначаються статутом кооперативу. Члени правління можуть обирати зі свого складу заступника голови та секретаря правління відповідно до статуту кооперативу. Члени правління кооперативу працюють переважно на громадських засадах. У статуті кооперативу може бути передбачено винагороду за роботу членів правління. Періодичність проведення засідань правління кооперативу визначається статутом кооперативу. Рішення приймається більшістю голосів за наявності на засіданні не менше двох третин членів правління кооперативу. У разі якщо до складу виробничого кооперативу входить менше десяти членів, функції та повноваження правління здійснюють загальні збори та голова кооперативу відповідно до статуту [1, 4].

Відповідно до ч. 1 ст. таст. 16 Закону України «Про кооперацію» правління кооперативу може наймати для оперативного управління діяльністю кооперативу виконавчого директора, який не може бути членом кооперативу. Виконавчий директор виконує свої функції на умовах контракту, який укладає з ним правління кооперативу, формує виконавчу дирекцію та виконує функції, делеговані йому правлінням кооперативу [8, 165].

Для контролю за фінансово-господарською діяльністю виробничого кооперативу обирається ревізійна комісія. У кооперативі, до складу якого входить менше ніж 10 членів, функції ревізійної комісії виконує ревізор.

Перевірки результатів фінансово-господарської діяльності кооперативу проводяться ревізійною комісією за власною ініціативою, а також за рішенням загальних зборів чи на вимогу не менш як 10 відсотків членів виробничого кооперативу. На вимогу ревізійної комісії (ревізора) надаються будь-які матеріали, бухгалтерські та інші документи, а також пояснення посадових осіб кооперативу. Ревізійна комісія (ревізор) складає висновок за річними звітами про результати діяльності кооперативу.

Ревізійна комісія (ревізор) обирається загальними зборами з числа членів кооперативу шляхом прямого таємного голосування у порядку, встановленому статутом кооперативного підприємства. Членами ревізійної комісії (ревізором) не можуть бути члени правління виробничого кооперативу чи його спостережної

ради. Ревізійна комісія (ревізор) кооперативного підприємства підзвітна загальним зборам членів кооперативу. Порядок і періодичність звітування ревізійної комісії визначаються статутом виробничого кооперативу [13, 142].

Спостережна рада виробничого кооперативу може утворюватися на кооперативному підприємстві, в якому кількість членів перевищує 50 осіб. Спостережна рада кооперативу як орган управління виробничого кооперативу здійснює контроль за додержанням статуту кооперативу та за діяльністю виконавчого органу управління (виконавчого директора) кооперативу.

Спостережна рада кооперативу обирається із числа членів кооперативу на загальних зборах кооперативу у кількості 3 - 5 чоловік, які працюють у раді на громадських засадах. Спостережна рада кооперативу підзвітна загальним зборам членів кооперативу. До складу спостережної ради виробничого кооперативу не можуть входити члени правління чи члени ревізійної комісії (ревізор) кооперативу.

Повноваження членів спостережної ради виробничого кооперативу можуть бути достроково припинені за рішенням загальних зборів членів кооперативу.

Порядок обрання спостережної ради та її голови, а також порядок діяльності та компетенція спостережної ради встановлюються статутом кооперативу. Питання, віднесені статутом виробничого кооперативу до виключної компетенції спостережної ради, не можуть бути передані на вирішення виконавчого органу управління (виконавчого директора) кооперативу [8, 165].

2.3 Майно кооперативу та джерела його формування

Відповідно до ч. 1 ст. 100 ГК України майно виробничого кооперативу становить колективну власність кооперативу. Виробничий кооператив є власником будівель, споруд, майнових внесків його членів, виготовленої ним продукції, доходів, одержаних від її реалізації та іншої діяльності, передбаченої статутом кооперативу, іншого майна, придбаного на підставах, не заборонених законом.

Згідно ч. 2 ст. 100 ГК України члени кооперативу можуть передавати як пайовий внесок право користування належною їм земельною ділянкою у порядку, визначеному земельним законодавством. За земельну ділянку, передану виробничому кооперативу в користування, з кооперативу може справлятися плата у розмірах, визначених загальними зборами членів кооперативу [1, 4].

Відповідно до ч. 4 ст. 37 Закону України «Про кооперацію» власність виробничого кооперативу є недоторканною, перебуває під захистом держави і охороняється законом. Забороняється використання майна кооперативних організацій на цілі, не пов'язані з їх статутною діяльністю [3, 1].

Отож, кооператив є власником будівель, споруд, грошових та майнових внесків його членів, виготовленої продукції, доходів, одержаних від її реалізації та провадження іншої передбаченої статутом діяльності, а також іншого майна, придбаного на підставах, не заборонених законом.

Володіння, користування та розпорядження майном кооперативу здійснюють органи управління кооперативу відповідно до їх компетенції, визначеної статутом кооперативу [8, 166].

Для здійснення господарської та іншої діяльності виробничий кооператив за рахунок власного майна в порядку, передбаченому його статутом, формує відповідні фонди. ГК України не наводить переліку цих фондів, проте у ст. 20 Закону України «Про кооперацію» передбачена можливість формування для забезпечення статутної діяльності кооперативу таких фондів, як пайовий, резервний, неподільний та спеціальний [3, 1]. Вищеназаний закон визначає

вказані фонди наступним чином:

Пайовий фонд - це майно кооперативу, що формується за рахунок паїв (у тому числі додаткових) членів та асоційованих членів кооперативу.

Неподільний фонд створюється в обов'язковому порядку і формується за рахунок вступних внесків, майна кооперативу та відрахувань від доходу кооперативу. Цей фонд не може бути розподілений між членами кооперативу, крім випадків, передбачених законом. Пайові внески членів кооперативу до нього не включаються. Порядок відрахувань до неподільного фонду частини доходу визначається статутом кооперативу.

Резервний фонд створюється за рахунок відрахувань від доходу кооперативу, перерозподілу неподільного фонду, пожертвувань, безповоротної фінансової допомоги та за рахунок інших не заборонених законом надходжень для покриття можливих втрат (збитків).

Спеціальний фонд створюється за рахунок цільових внесків членів кооперативу та інших передбачених законом надходжень для забезпечення його статутної діяльності і використовується за рішенням органів управління кооперативу [8, 167].

Слід зазначити, що обов'язковими для виробничого кооперативу є пайовий і неподільний фонди. Пай кожного члена кооперативу формується за рахунок разового внеску або часток протягом певного періоду. Майнові внески оцінюються у грошовій формі. Розмір паю члена кооперативу залежить від фактичного його внеску до пайового фонду. Паї, в тому числі резервного і спеціального фондів, є персоніфікованими і в сумі визначають загальну частку кожного члена кооперативу у майні кооперативу. Член виробничого кооперативу зобов'язаний внести до дня державної реєстрації кооперативу не менше десяти відсотків пайового внеску, а частину, що залишилася, - протягом року з дня його державної реєстрації, якщо інший строк не встановлений статутом кооперативу. У разі виходу або виключення з кооперативу член кооперативу має право на одержання своєї загальної частки натурою, грошми або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки - у

натурі. Право власності членів кооперативу - фізичних осіб на свою загальну частку успадковується.

Варто підкреслити, що ГК України встановлює обмеження, згідно з яким неподільний фонд не може утворюватися за рахунок внесків натурою у вигляді землі. Відповідно до ст. 22 Закону України «Про кооперацію» земля кооперативу складається із земельних ділянок, наданих йому в оренду або придбаних ним у власність. Кооперативи придбавають земельні ділянки відповідно до Земельного кодексу України.

Розміри пайових внесків до кооперативу встановлюються в рівних частинах та/або пропорційно очікуваній участі члена кооперативу в його господарській діяльності [8, 167].

Відповідно до ч. 6 ст. 100 ГК України фінансові ресурси виробничого кооперативу формуються за рахунок доходу від реалізації продукції (робіт, послуг), пайових та інших внесків членів кооперативу, кредитів та інших надходжень, не заборонених законодавством [1, 4].

Джерелами формування майна кооперативу є:

- вступні пайові внески (паї) його членів;
- майно, добровільно передане кооперативу його членами;
- грошові кошти, що поступають від здійснення господарської діяльності;
- грошові кошти, що поступають від створених кооперативом підприємств, установ, організацій;
- грошові та майнові пожертвування, добродійні внески, гранти, безкоштовна технічна допомога юридичних і фізичних осіб, у тому числі іноземних;
- інші внески, не заборонені законодавством.

При виході або виключенні з кооперативу фізична особа має право на здобуття своєї загальної частки натурою, грошима або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки - у натурі. Термін і інші умови отримання членом кооперативу своєї загальної частки встановлюються статутом кооперативу, при цьому термін отримання вказаної частки не може перевищувати 2 років, а відлік його починається з 1 січня року,

наступного за моментом виходу або виключення з кооперативу[9, 94].

Виробничий кооператив відповідає засвоїми зобов'язаннями всім майном, що належить йому. Члени виробничого кооперативу несуть за зобов'язаннями кооперативу субсидіарну (додаткову) відповідальність своїм майном у розмірі не менше їх пайового внеску, якщо більший розмір відповідальності не передбачений законом або статутом кооперативу. Виробничий кооператив не несе відповідальності за зобов'язаннями членів кооперативу.

Виробничий кооператив може застрахувати своє майно і майнові права за рішенням загальних зборів членів кооперативу, якщо інший порядок не встановлений законом [1, 4].

РОЗДІЛ 3

ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ

Припинення виробничого кооперативу може здійснюватися в загальних формах та в порядку, передбачених для припинення суб'єктів господарювання - юридичних осіб, а саме шляхом його реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) з переданням всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам - правонаступникам або шляхом ліквідації.[8, 168].

Варто зазначити, що закон допускає можливість реорганізації виробничого кооперативу в усіх, передбачених ним формах. Зокрема, у ст. 28 Закону України «Про кооперацію» говориться про можливість реорганізації виробничого кооперативу шляхом злиття, приєднання, поділу, виділення та перетворення [3, 1].

Поряд з цим ст. 106 ЦК України передбачає, що злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи у випадках, передбачених законом, може здійснюватися не лише за рішенням учасників або органу юридичної особи, але й за рішенням суду або відповідних органів державної влади. Законом також може бути передбачено одержання згоди відповідних органів державної влади на припинення юридичної особи шляхом злиття або приєднання [2, 4].

У разі реорганізації права та обов'язки виробничого кооперативу переходять до його правонаступників.

Ст. 29 Закону України «Про кооперацію» передбачає, що кооператив ліквідується:

- за рішенням загальних зборів членів кооперативу або зборів уповноважених;

- за рішенням суду.

Ліквідація кооперативу здійснюється комісією, призначеною органом, який прийняв рішення про його ліквідацію. Цим же органом визначається порядок діяльності ліквідаційної комісії. З дня призначення ліквідаційної комісії до неї переходять повноваження з управління кооперативом.

Ліквідаційна комісія зобов'язана провести роботу, пов'язану із стягненням дебіторської заборгованості кооперативу і виявленням претензій кредиторів (з повідомленням останніх про ліквідацію кооперативу), встановити порядок і строки проведення ліквідації, а також строк для заявлення претензій кредиторами, який не може бути меншим ніж два місяці з дня публікації інформації про ліквідацію кооперативу.

Ліквідаційна комісія проводить ліквідацію кооперативу у порядку, встановленому законом.

Майно кооперативу, що залишилося після задоволення вимог кредиторів кооперативу, здійснення виплат членам кооперативу паїв та виплат на паї, кооперативних виплат, оплати праці, розрахунків з кооперативним об'єднанням, членом якого він є, розподіляється між членами кооперативу у порядку, визначеному статутом.

Майно неподільного фонду не підлягає поділу між його членами і передається за рішенням ліквідаційної комісії іншій (іншим) кооперативній організації (кооперативним організаціям) або зараховується до доходу бюджету. При цьому у рішенні повинні бути визначені напрями використання зазначеного майна[3, 1].

ВИСНОВОК

Виробничим кооперативом визнається добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі й об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством і розподілі доходів між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності. Виробничий кооператив є юридичною особою і діє на основі статуту.

Виробничі кооперативи створюються та здійснюють свою діяльність за такими принципами: добровільність членства громадян у кооперативі та вільний вихід з нього; особиста трудова участь членів кооперативу у діяльності підприємства; відкритість і доступність членства для тих, хто визнає статут кооперативу, бажає брати участь у його діяльності на умовах, встановлених статутом кооперативу; демократичний характер управління кооперативом, рівні права членів кооперативу при прийнятті рішень; розподіл доходу між членами кооперативу відповідно до їх трудової та майнової участі в діяльності кооперативу; контроль членів кооперативу за його роботою в порядку, визначеному статутом.

Виробничий кооператив відповідно до його статуту самостійно визначає основні напрями господарської діяльності, здійснює її планування та організацію. Виробничі кооперативи можуть здійснювати виробничу, переробну, заготівельно-збутову, постачальницьку, сервісну і будь-яку іншу підприємницьку діяльність, не заборонену законом.

Вищим органом управління виробничого кооперативу є загальні збори членів кооперативу. Компетенція зборів, порядок скликання та прийняття рішень визначені в ст. 102 ГК України та ст. 15 Закону України «Про кооперацію». До органів управління кооперативу належать також правління (голова) кооперативу та ревізійна комісія (ревізор) кооперативу. Статутом може бути передбачено також створення спостережної ради кооперативу.

Загальні збори членів кооперативу можуть бути черговими

тапозачерговими. Чергові загальні збори членів виробничого кооперативу скликаються правлінням або головою кооперативу в разі потреби, але не рідше одного разу на рік, після закінчення фінансового року. Позачергові загальні збори членів виробничого кооперативу можуть скликатися у будь-який час за рішенням правління (голови) кооперативу чи з ініціативи не менш як третини членів кооперативу, якщо інше не передбачено статутом.

Правління виробничого кооперативу створюється у кооперативі, до складу якого входить не менше десяти членів. Періодичність проведення засідань правління кооперативу визначається статутом кооперативу. Рішення приймається більшістю голосів за наявності на засіданні не менше двох третин членів правління кооперативу.

З метою контролю за фінансово-господарською діяльністю виробничого кооперативу обирається ревізійна комісія, а в кооперативі, до складу якого входить менше десяти членів, - ревізор.

Спостережна рада кооперативу як орган управління виробничого кооперативу здійснює контроль за додержанням статуту кооперативу та за діяльністю виконавчого органу управління (виконавчого директора) кооперативу.

Майно виробничого кооперативу становить колективну власність кооперативу. Виробничий кооператив відповідає засвоїми зобов'язаннями усім належним йому майном. Члени виробничого кооперативу несуть за зобов'язаннями кооперативу субсидіарну (додаткову) відповідальність своїм майном у розмірі, не меншому їх пайового внеску, якщо більший розмір відповідальності не передбачено законом або статутом кооперативу. Виробничий кооператив не несе відповідальності за зобов'язаннями членів кооперативу.

Припинення виробничого кооперативу можливе у двох формах: реорганізації та ліквідації.

Ліквідація можлива як за рішенням загальних зборів членів кооперативу або зборів уповноважених, так і за рішенням суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський Кодекс України від 16 січня 2003 року, із наступними змінами та доповненнями станом на 03.02.2012 р. / Відомості Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

2. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року, із наступними змінами та доповненнями, станом на 20.11.2012 р. / Відомості Верховної Ради України (ВВР) // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page>

3. Закон України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року, із наступними змінами та доповненнями станом на 04.08.2013 р. / Відомості Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15/conv>

4. Вінник О. М. Господарське право : навч. посіб. / О. М. Вінник. - К. : Правова єдність, 2012. - 766 с.

5. Дзера О. В. Цивільне право України : особлива частина, підруч.: у 2-х кн. / О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. - 4-е вид. допов. і перероб. - К. : Юрінком Інтер, 2010. - Кн. 2. - 640 с.

6. Задихайло В. М. Господарське право : підруч. / Д. В. Задихайло, В. М. Пашков, Р. П. Бойчук та ін. ; за заг. ред. Д. В. Задихайло, В. М. Пашкова. - Х. : Право, 2012. - 696 с.

7. Коверзнев В. О. Загальна характеристика господарсько-правового забезпечення діяльності виробничих кооперативів / В. О. Коверзнев // Форум права. - 2011. - № 4. - С. 376-385.

8. Науково практичний коментар Господарського кодексу України / Юристконсульт : народний правовий портал // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/hku/85-hku/2662-109.html>

9. Несинова С. В. Господарське право України : навч. посіб. / С. В.

Несинова, В. С. Воронко, Т. С. Чебикіна ; за заг. ред. С. В. Несиної. - К. : Центр учбової літератури , 2012. - 564 с.

10. Похиленко І. Поняття виробничого кооперативу як організаційно-правової форми суб'єктів малого підприємництва / І. Похиленко // Підприємництво, господарство і право. - 2008. - № 3. - С. 89-92.

11. Саніахметова Н. О. Господарське право України : навч. посіб. / За заг. ред. проф. Н. О. Саніахметової. - Х. : «Одіссей», 2012. - 608 с.

12. Харитонов Є. О. Цивільне право України : підруч. / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, О. В. Старцев. - Вид. 3, перероб. і доп. - К. : Істина, 2011. - 808 с.

13. Щербина В. С. Господарське право: підручник / В. С. Щербина. - 5-те вид., перероб. і допов. - К. : Юрінком Інтер, 2012. - 600 с.